

Pásztorbotok a Csíki Székely Múzeum néprajzi gyűjteményében

A pásztorbot a jószágot őrző pásztor legfontosabb terelőeszköze. Több célt is szolgál: őrzés közben a pásztor botjára támaszkodik, meghajítja vele a jószágot, felemelésével irányítja kutyáit, leüti vele a mezei állatot, pásztortáncot jár botjával, de ugyanakkor fegyver is lehet. A pásztorbot tükrözi viselőjének társadalmi helyzetét, foglalkozását, ugyanis a bot nagysága, milyensége jelzi, hogy gulyás, juhász, csikós vagy éppen kondás az illető személy.

A pásztorbotok mérete a pásztor magasságához igazodik, hosszúságuk általában 1 és 1,5 m között változik. Anyagát tekintve mogyorófa, somfa, árvatölgy, galagonya, szilfa vagy éppen kőrisfa, tehát legtöbb esetben keményfából készül.

A pásztorbotok szerkezetüket tekintve öt részből épülnek fel. Egyrészt elkülöníthetjük a fejet, amely lényegében a bot markolata. Ez általában gömbszerűen kialakított, de előfordulnak ovális, állat- és emberalakot ábrázoló botfejek is. A botok nyaki része az esetek többségében díszítetlen, némelyiken azonban előfordulnak szabadrajzú elemek. A nyakrész alatt foglalnak helyet a kiírt táblák, amelyek geometrikus és növényi mintákkal díszítettek. Minden esetben a kiírt tábla hosszát a bot hosszúsága határozza meg. Pásztorbotjainkon egyszerű és arányos a tereposztás.

A kiírt táblák között kap helyet a botkészítő neve. Gyakran emellett van fel-

tüntetve a bot készítésének ideje, illetve az a helység, ahol az illető bot készült. A kiírt táblák alatti részre, vagyis a bot szárára kerülnek a szabadrajzú elemek. Ezek között egyaránt találunk növényi jellegű és állatábrázolásokat, de gyakran megjelennek különböző emberalakok is.

A pásztorbot talpban végződik, amely egyes esetekben fémbronccsal van megerősítve. A bot teljes hosszát csak ritkán fedi díszítmény, mivel az a használat miatt hamar tönkremenne.

A pásztorbotnak hétköznapi, illetve ünnepi formája egyaránt ismert. Ünnepi változatát *parádés bot*nak is nevezik. Mivel ez a típus nem a mindennapokban használatos, ezért a *parádés bot*ra sokkal gazdagabb díszítés kerül.

A Csíki Székely Múzeum néprajzi gyűjteményében 101 darab pásztorbot található. A botok Csík, Gyimes, Kászon, illetve Udvarhely vidékéről származnak. Egy kivételével a pásztorbotok a 20. században készültek. Csupán egy készült a 19. században. Ezen az 1818-as évszám fedezhető fel, illetve készítőjének, Berszán Jánosnak a neve.

A botok díszítése többféleképpen történhet. Egyrészt elkülöníthető a primer díszítési technika, ezt a *görcsös* bot esetében alkalmazzák. Ez esetben a bot felületére nem valamilyen fajta faragás kerül, hanem annak díszítményét az adja, hogy már előzőleg, tavasszal, egy kés segítségével megszurkálják, bevágdosák az ág felületét, ennek következtében őszre a bevágások helyén forradások, görcsök keletkeznek. Ezek a bevágások szolgálnak a bot díszítményeül. Szintén primer technika a *háncsolás*, itt a díszít-

ményt a fa kérgének helyenkénti eltávolítása adja. Másrészt vannak azok a díszítési technikák, amelyek ennél komplexebb munkát igényelnek. Ilyen például az *ékfaragás*, amely

lyet mélyített faragásnak is neveznek. Ez a magyarság legrégebb díszítő célú faragásmódja. Az ékfaragás alapeleme a *farkasfog*. Ékfaragásnál a faragott díszítmények – a metszéstechnikából adódóan – mértani jellegűek, az ékek sorából alakul ki a szalagdíszes díszítmény.

Egy másik díszítési technika a *karcolás*, amely gyakran az ékfaragás mellett is megjelenik. Ez a díszítési mód a 19. században terjedt el. Főként az ember-, állat-, illetve növényábrázolásoknak kedvez. A pásztorok sík és domború felületeket egyaránt díszítenek karcolással.

További díszítési mód a *domború faragás*, amely a 19. század végétől válik népszerűvé. E technika esetében a faragó pásztor a motívumok háttérét vési ki. A domború faragással díszített tárgyak kompozíciói általában túlszűfoltak. Az ábrá-

zások között leggyakrabban florális díszítmények jelennek meg, de ez a faragási mód kedvezően hatott az ember-, illetve állatábrázolások fejlődésére is. A gyűjtemény egyes pásztorbotjai *lapos faragással* díszítettek. Ez a domború faragás egyik altípusa, mely során a körvonalazás és a közölés után a faragó nem

alakítja tovább a díszítőmunkákat.

Nem túl gyakori díszítési mód a *rajzolás*. A Csíki Székely Múzeum pásztorbotjai közül csupán kettő készült ezzel a díszítési technikával. Ezek a botok az 1930-as, illetve 1940-es években készültek. A nevezett technikából adódóan a botok gazdagabban díszítettek, már-már túlszűfoltak.

Az ismertetett technikák mellett még a *részszeges*, valamint a *fémrátétes* díszítést emelem ki. A részszegesek általában a fejre és nyaki részre kerültek. A fémrátétes díszítést leginkább szilvafából készült botnyelekre került, mivel abba könnyebb volt beverni a fémlemezeket. A kiálló rézlemezeket minden esetben leeresztették és lecsiszolták.

Különös figyelmet érdemel a bot fejrészének a kialakítása. A pásztor többféle módon faragta ki a bot markolatát. Leggyakrabban gömb alakúra formálta, de emellett előfordulnak ovális, kampó, kosszarv, csiga, illetve egyéb állatalakhoz hasonló botfejek is. A gyűjteményben található két legegységibb fejformát

mutatják a gyűrű, valamint a gyökérszerűen kialakított botfejek.

Az erdélyi pásztorbotokon leggyakrabban geometrikus elemek jelennek meg. A geometrikus díszítőmunkák dominanciája azonban nem korlátozódik a pásztorbotokra, hiszen jellemző az írott szuszékokra, faragott guzsalyokra is. A mértani elemek rendszerint a pásztorbotok kiírt tábláira kerülnek. Az idők során változások álltak be a

geometrikus elemek szerkezetében, ugyanis a mértani elemek közé gyakran levél-, virágok is bekerültek.

A geometrikus elemek igen változatosak. Ha alak szerint csoportosítjuk a táblák elemeit, akkor *háromszög*, *rombusz*, *négyzet hullámvonal*, *cikcakk*, *tűzjel*, *parázstartó edény*, *homokóra*, *szilvamac*, *barackmac*, *fenyőág*, illetve *rozetta* egyaránt megfigyelhető. Mindezek közül a *cikcakk* a leggyakoribb, ugyanis önmagában és térkitöltő elemként is megjelenhet.

A faragó pásztor saját maga döntötte el, hogy e geometrikus elemek közül melyik kerüljön rá egy-egy botra. A geometrikus elemek mellett a pásztorok növényi elemeket is ráfaragtak, rákarcoltak a botok tábláira. Ezek közül a legjellemzőbb a tulipán, a falevél, az inda.

A geometrikus elemek mellett jelentős helyet foglalnak el a szabadrajzú elemek, de azok nem csupán önmagukban helyezkednek el a pásztorbotokon. Egyfajta szintézis alakul ki az ősi geometrikus elemek, a reneszánsz és barokk ornamentika, a természetes virágábrázolás, valamint a 19. századi pásztorjelenségek között. A szabadrajzú elemek sorában megjelennek állatábrázolások, asztrális elemek, címerábrázolások, épületek, életfa motívumok, szív- és keresztábrázolások, növények, illetve emberalakok.

Az állatábrázolások között a farkas, mókus, medve, szarvas, őz, nyúl, kígyó, madár, hal, kutya, kakas, ló, pillangó kap helyet. Tehát mindazok az állatok, amelyekkel a pásztor a közvetlen környezetében találkozhat. Az asztrális elemeket a Hold és a csillagok jelentik, ezeknek jelentős szerepe van a pásztor térben való tájékozódásában, így helyük indokolt.

Az épületek közül a templomot és a házat tartják fontosnak ábrázolni. Ezek egyrészt a védettségre, másrészt Istennek, a szentnek a jelenlétére utalnak. Ezt tovább erősíti a kereszt gyakori jelenléte,

amely védelmet biztosít a vándorló pásztor számára. A kereszt mellé gyakran társul a szív, de ugyanakkor önálló elemként is megjelenhet, pl. karddal átszúrt, vérző szív formájában.

A szabadrajzú virágok közül a tulipán és a rózsza a legjellemzőbb, ezeknek önmagukban, illetve cserépben való megjelenítése egyaránt ismeretes. A tulipán és rózsza mellett megjelenik többek között a gyöngyvirág és a hóvirág. További növényi elem a falevél, a fenyő és a lóhere, de ide tartoznak a különböző gyümölcsábrázolások, mint pl. a körte vagy a cseresznye.

Érdekes módon a pásztor nem kizárólag környezetének elemeit tartotta fontosnak ábrázolni, hanem gyakran saját magát is láttatni kívánta. Ebben a cselekedetében a pásztori öntudat mutatkozik meg. Amellett, hogy rávéste, rákarcolta nevét a botra, szabadrajzú elem formájában a nyáját őrző, kutyája társaságában tartózkodó pásztor alakját is megjelenítette. A pásztorművészet más népművészeti formáktól éppen a figurális ábrázolásmód különbözteti meg.

Közelebbről megvizsgálva egy-egy pásztorbotot, a különböző ábrázolási technikák által motívumok sokasága jelenik meg előttünk. Ezek egységet alkotva, tanúskodnak a pásztorokokról, mint életformáról.

Salló Szilárd

